Els escenaris del filhel·lenisme il·lustrat i romàntic

Per À. Lorena Fuster

Grau de Filosofia, 2019-2022
Universitat de Barcelona

Material docent d'ús exclusiu
per a Història de la Cultura.

Projecte d'innovació docent *Periodeia*. http://www.ub.edu/rimda/content/periodeia

"La salida de Missolonghi"
"Η Έξοδος του Μεσολογγίου" (1855),
Theodoros Vryzakis

- Materials amb la temàtica “Els escenaris del filhel·lenisme il·lustrat i romàntic”, elaborats per la Prof. Dra. À. Lorena Fuster Peiró en el si del projecte d’innovació docent *Periodeia*, coordinat per la Prof. Dra. Isabel Méndez Lloret. Els materials estan concebuts pel seu ús a l’assignatura de Formació Bàsica del Grau de Filosofia a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona.

- Aquests materials són el suport visual necessari per poder oferir una introducció històrico-cultural al tema del Filhel·lenisme. Volen promoure la imaginació de l’alumnat a partir de la reflexió sobre diferents fenòmens culturals que convergeixen durant el s. XVIII i XIX i alhora enriquir el seu imaginari cultural de Grècia.

- Aspectes legals: els materials visuals utilitzats tenen llicència creative commons, en qualsevol cas es tracta de materials utilitzats sense afany de lucre i amb propòsit exclusivament didàctic.

Per què parlar del filhel·lenisme per començar una història de la cultura?

Perquè una aposta d'aquest curs és fer-vos veure des d'on llegim habitualment la història cultural d'Europa i Occident, amb quines potents metàfores discursives, amb quins biaxos (inclusions i exclusions).

La nostra concepció d'Europa és possible gràcies a una reconstrucció idealitzada de l'Antiguitat grega que es forja a partir del s. XVIII.

Acadèmia moderna d'Atenes (1887), Theophil Hansen

Preguntes guia:

- Què és per a vosaltres “Grècia”?
- On està Grècia?
- Com es diu “Grècia”?
- Quina relació té “Grècia” amb “Roma”?
- Què té a veure “Grècia” amb “nosaltres”?
- Com creieu que se’ns ha transmès “Grècia”?
- Què és “Grècia” en el present?
- Què és el filhel·lenisme?

El setge de l’Acròpolis” (1836-1839), Panagiotis Zographos, segons la narració de Yannis Makriyannis (setge de l’Acròpolis, 1822)

Filhel·lenisme

Φιλελληνισμός

Filo: estimació de + Hel·lenisme- derivat de la manera en què els grecs anomenen el seu país (Hellas).

En els temps de l'antiga Grècia el terme "filohel·lè" i "filohel·lènic" s'usava tant per designar als no grecs interessats en la cultura hel·lènica, com als grecs mateixos que propugnaven la seva cultura i tradicions.

Atenció: no és relatiu al període que J. G. Droysen anomena "Hel·lenisme" ("període de la història i de la civilització gregues, i també dels països sota l'òrbita cultural de Grècia, que va des de la mort d'Alexandre al 323 aC fins a la batalla d'Àccium al 31 aC", Enciclopèdia Catalana).

Grecia agradecida
Η Ελλάς ευγνωμονούσα (1858), Theodoros Vryzakis

AVATARS DE LA CULTURA GREGA FINS EL FILHEL·LENISME MODERN

- La literatura llatina s'origina a partir de la romanització de les obres gregues i la traducció implícita o explícita del pensament grec. Idea de la literatura grecoromana.
- Després de la caiguda de l'Imperi Romà d'Occident (476) i durant tota l'Edat Mitjana el grec i la cultura grega en aquesta part d'Europa són progressivament oblidats. Només pocs monjos són capaços de traduir del grec. (diap. 6)
- Es tradueixen a l'àrab occidental obres gregues conservades pels bizantins (s. VIII-IX) i posteriorment es tradueixen al llatí (a partir del s. XII)
- Després de la caiguda de l'Imperi Romà d'Orient (1453), on el nucli cultural és grec i la religiositat cristiana ortodoxa, hi ha un procés de llatinització de la cultura clàssica. La cultura grega queda integrada en l'humanisme llatí.
- Durant el Renaixement el retorn a la cultura clàssica no diferencia entre les dues (retorn formal).
- Només a partir del s. XVIII amb les revolucions modernes, el sorgiment dels Estats-nació, la creació política d'Europa advindrà un renovat interès per la cultura grega.
- El filhe·lenisme és el moviment cultural que esdevé moviment polític quan les persones amants de la cultura grega clàssica s'impliquen a diferents nivells en el procés d'independència del que serà la nació grega respecte de l'Imperi Otomà iniciat el 25 de març de 1821.
- En paral·lel es dóna en el camp acadèmic una independització de la literatura grega respecte de la literatura llatina, a la qual acabarà per superar en prestigi en els segles següents.

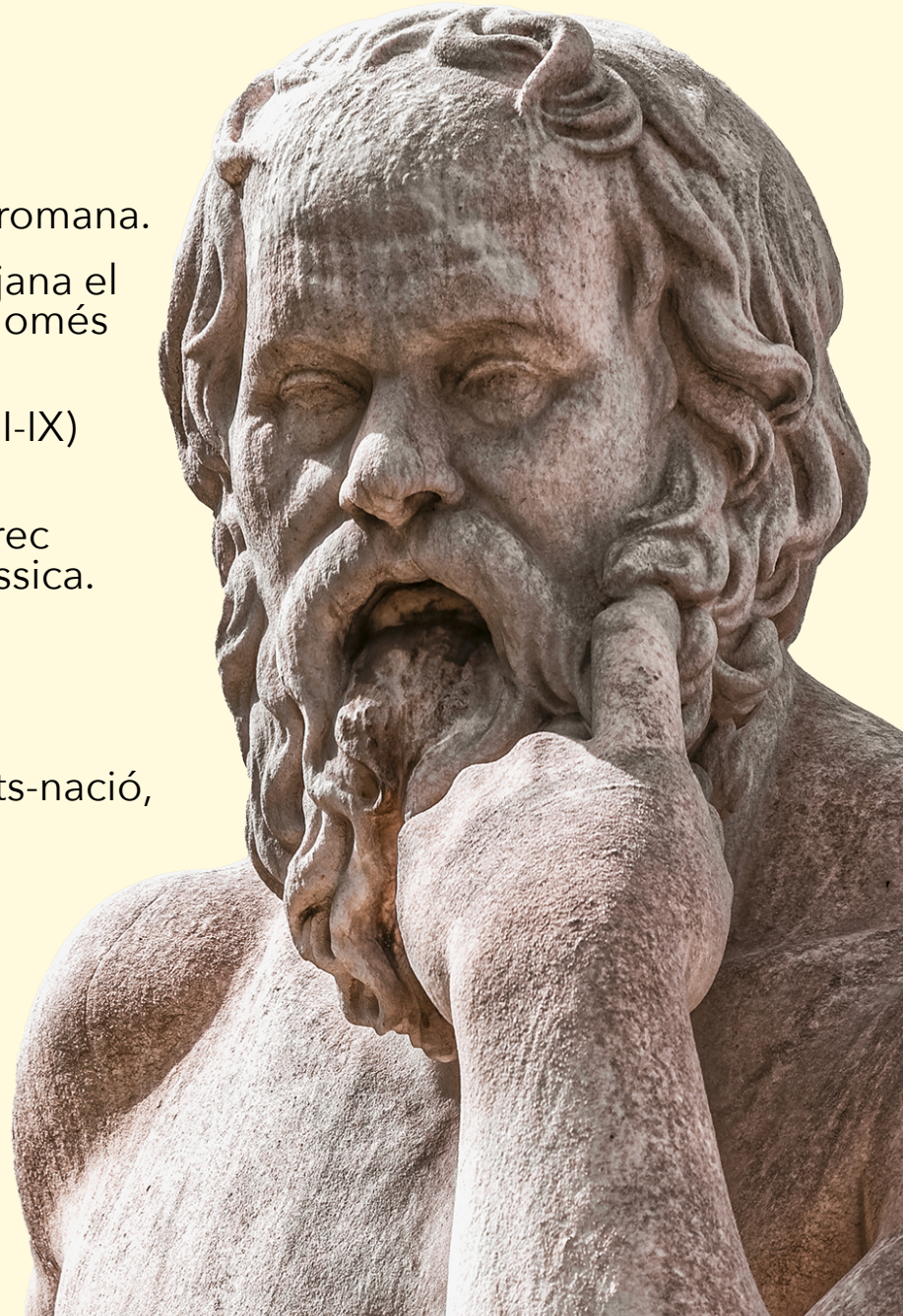

L'imperi Romà
a la fi del segle IV
© fototeca.cat
Enciclopèdia Catalana

Quan Europa va girar els ulls cap a Grècia:

S. XVIII: el pas cap al neoclassicisme neohel·lènic es dona gràcies a un seguit de factors socials i culturals:

- Promoció de les expedicions arqueològiques i difusió per Europa de llibres resultants (diap. 9)
- Compra/espoli de restes arqueològiques per protegir-les i exposar-les als grans museus de les capitals europees
- Costum dels fills de les classes altes europees des del s. XVII d'emprendre viatges formatius segons la moda anglesa: el "Grand Tour" (diap. 11)

Vistes al temple de Teseu. Extret d' *Antiguitats d'Atenes* de Revett i Stuart (1794).

Quan Europa va girar els ulls cap a Grècia:

- Esgotament del barroc i el rococó i recerca d'un estil basat en la sobrietat i la naturalitat, el neoclàssic, originat en models romans i més tard directament grecs (estil neogrec del nord d'Europa i USA) (diap. 12)
- Inici de la historiografia de l'art i de la filosofia de la història. (diap. 13)
- Creació de societats filhel·lenes a la major part de països europeus a imitació de la Philliki Etairia (Societat d'Amics), per recollir fons, organitzar ajut material i polític, adoptar orfes que arribaven de la guerra, etc.
- Paper central de les dones dels Salons en l'organització del moviment

Fòrum romà

Expedicions arqueològiques

- Paper de la Società dei Dilettanti (Londres, aprox. fundada a 1734)
- Expedicions a Grècia i a les ex-colònies gregues, com la de Nicholas Revett i James Stuart i Richard Chandler (més tard Arthur Evans i Heinrich Schliemann).
- Difusió d'obres com *Antiguitats d'Atenes* de Revett i Stuart (1762)i *Antiguitats de Jònia* de Revett, W. Pars i Chandler (1769-1796).
- Exposició de totes les troballes agafades d'Europa del Sud i l'Est als grans museus: Louvre, British, Pergamon i Metropolitan.

Vista del pòrtic est del Partenó, a l'interior la mesquita construïda després de l'explosió de 1687. Extret d' *Antiguitats d'Atenes* de Revett i Stuart (1786)

Expedicions arqueològiques

- Els anomenats “marbres d’Elgin” exposats al British Museum
- Thomas Bruce, comte d'Elgin i ambaixador britànic en l’Impèri Otomà treu les peces de l’Acròpolis entorn el 1804:

Del Partenó:

- 60% del fris
- 14 mètopes de les 92 (guerra centaures i làpites)
- Frontons (Possidó, Atenea, Dèmeter i Persèfone, Dionís)

EUROPA EL1815

MAPA GRAND TOUR

Recorregut habitual:
Dover-Calais-Reims-Besançon-Ginebra, en la que s'efectuava una estada més o menys llarga, **Lyon-Avinyó-Niza-Gènova-Florència-Roma-Venècia-Torí-Milà-París**

Altres llocs d'interès:
Vienna, Innsbruck, Berlin, Potsdam o Dresda, Leipzig, Múnic o Heidelberg

Pels més atrevits:
Sicília i Grècia

Palau de Sans Souci. Residència d'estiu de Frederic II de Prússia, el Gran (monarca de l'època d'I. Kant) a Potsdam: exponent del Rococó, dissenyat per Georg Wenzeslaus von Knobelsdorff (s. XVIII, 1745-1747)

Schauspielhaus de Gendarmenmarkt a Berlin. Karl Friedrich Schinkel, qui és el màxim responsable de l'aspecte neoclàssic de Berlin, el dissenyà inspirant-se la senzillesa i sobrietat del monument corègic de Trasil de l'Acròpolis (destruït poc després pels otomans). Sobretot arran de la invasió napoleònica, el neoclassicisme alemany s'havia distanciat del francès, inspirat en l'estil imperial romà.

Johann Joachim Winckelmann: l’ideòleg del neoclassicisme

“Visc com un artista i com a tal m’acullen als llocs on als joves se’ls permet estudiar, com al Campidoglio. Aquí hi ha el Tresor de les Antiguitats de Roma i aquí es pot romandre amb tota llibertat des del matí fins a la nit” (7 de desembre de 1755, primera visita al Museu Capitolí).

“El nostre camí per ser grans, més encara, per ser, si és possible, inimitables (*unnachahmlich*), és la imitació dels antics.”

“La general i principal característica de les obres mestres gregues és una noble simplicitat i una gran serenitat, tant en la posició com en l'expressió”

Pensaments sobre la imitació de les obres gregues en pintura i escultura

“Retrat de Johann Joachim Winckelmann” (1764), Angelica Kauffmann (Coira, Suïssa 1741-Roma, 1807), a Angelica Kauffmann Kunsthaus Zürich.

Interessos en joc:

- Independència del poble grec (la cultura del qual ja no és clàssica, sinó medieval bizantina) inspirada en les Revolucions Francesa i, sobretot, Americana.

- Convertir Grècia (prenent inspiració en la Grècia clàssica, però només les seves arrels cristianes i europees) en el bressol cultural de la nova Europa i el model èticoestètic a seguir (cultural, artístic, ètic) en vistes a una creixent supremacia i en el moment que Europa esdevé una potent metàfora discursiva.

- Interessos geopolítics de control dels Balcans per part de les potències polítiques europees (Gran Bretanya, França)

Altes Museum de Berlin.
Karl Friedrich Schinkel

Filhel·lenistes d’Alemanya

Johann Joachim Winckelmann (1717-1768): Neoclassicisme

Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781): Il·lustració, Neoclassicisme

Johann Gottfried von Herder (1744-1803): Sturm und Drang, Romanticisme

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832): Sturm und Drang, Romanticisme, Classicisme de Weimar

Johann Christoph Friedrich Schiller (1759-1805): Romanticisme, Classicisme de Weimar

Johann Christian Friedrich Hölderlin (1770-1843): Fusió de la tradició clàssica amb el Romanticisme

Amalia von Imhoff-Helvig (1776-1831): Romanticisme

Louise Brachmann (1777-1822): Romanticisme, anomenada “la Sappho alemanya”

Altes Museum de Berlin.
Karl Friedrich Schinkel

Filhel·lenistes d'Alemanya (altres)

Christian Johann Heinrich Heine (1797-1856): Romanticisme i soterrador del Romanticisme

Adelbert von Chamisso (1781-1838)

Johann Ludwig Heinrich Julius Schliemann (1822- 1890)

Friedrich Wilhelm Christian Carl Ferdinand von Humboldt (1767-1835l)

Johann Ludwig Wilhelm Müller (1794 -1827)

Ludwig I de Baviera (1786-1868): Pare del primer rei (imposat) de la Grècia independent, Otto I.

Altes Museum de Berlin
Karl Friedrich Schinkel

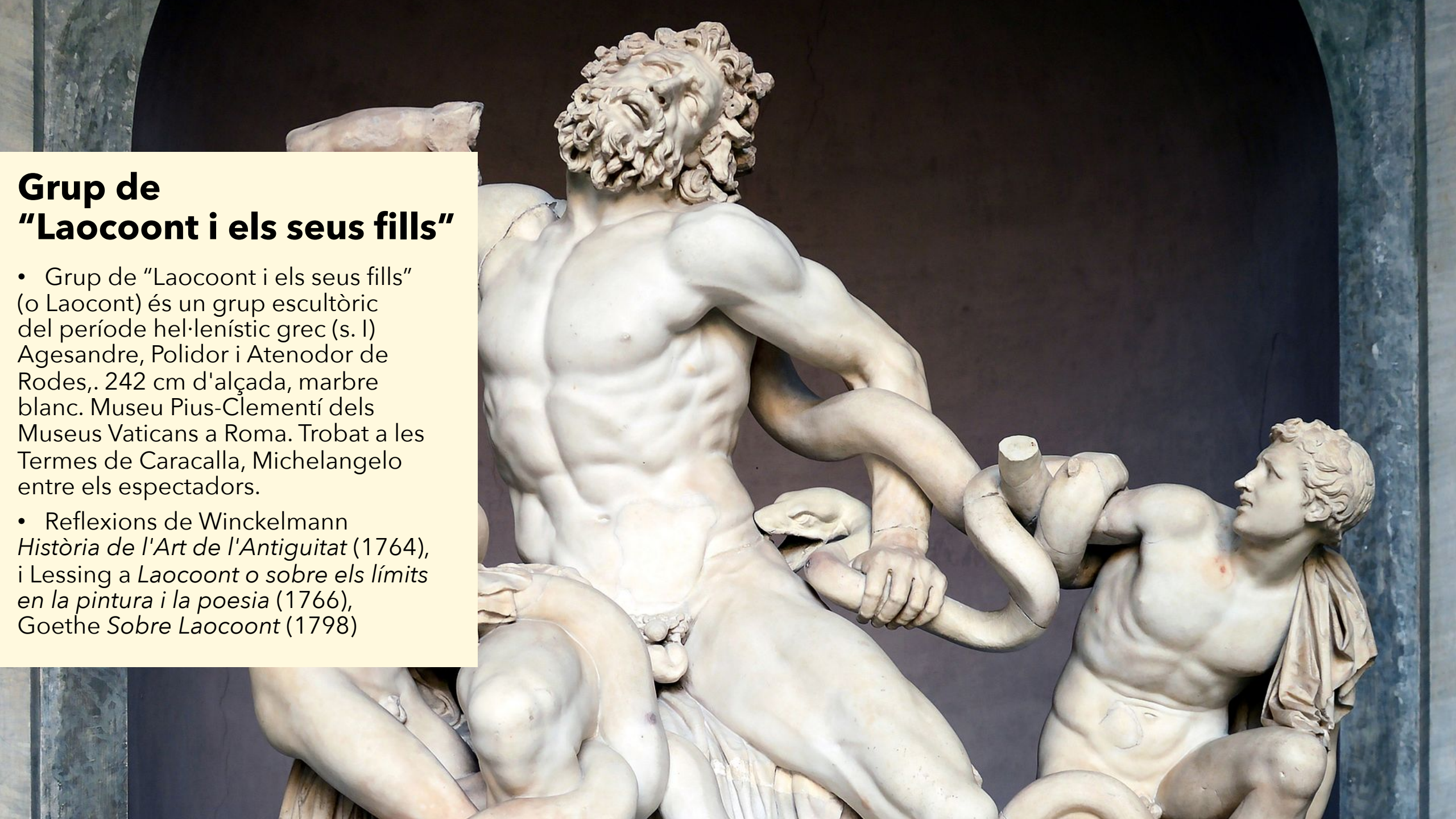

Grup de “Laocoont i els seus fills”

- Grup de “Laocoont i els seus fills” (o Laocont) és un grup escultòric del període hel·lenístic grec (s. I) Agesandre, Polidor i Atenodor de Rodes,. 242 cm d'alçada, marbre blanc. Museu Pius-Clementí dels Museus Vaticans a Roma. Trobat a les Termes de Caracalla, Michelangelo entre els espectadors.
- Reflexions de Winckelmann *Història de l'Art de l'Antiguitat* (1764), i Lessing a *Laocoont o sobre els límits en la pintura i la poesia* (1766), Goethe *Sobre Laocoont* (1798)

Filhel·lenistes de França

"La matança de Quios" (1824),
Eugène Delacroix, Musée du Louvre

Filhel·lenistes de França

Elisabeth Santi Loumaki – Chenier (1729-1808): Influent salonnière d'origen grec

Anne-Louise Germaine Necker (1766- 1817), Madame de Staël: Il·lustració, Preromanticisme, Feminisme

Henri-Benjamin Constant de Rebecque (1767-1830): Teòric liberal. Parella de Récamier i Staël.

René de Chateaubriand (1768-1848): Fundador del Romanticisme francès. Parella de Récamier

Madame de Récamier (Jeanne Françoise Julie Adélaïde, 1777 – 1849): Romanticisme, Feminisme

Victor Hugo (1802 -1885): Màxim exponent del Romanticisme literari

Eugene Delacroix (1798-1863): Màxim exponent del Romanticisme pictòric

Alphonse Marie Louis Prat de Lamartine (1790- 1869): Romanticisme

"La matança de Quios" (1824),
Eugène Delacroix, Musée du Louvre

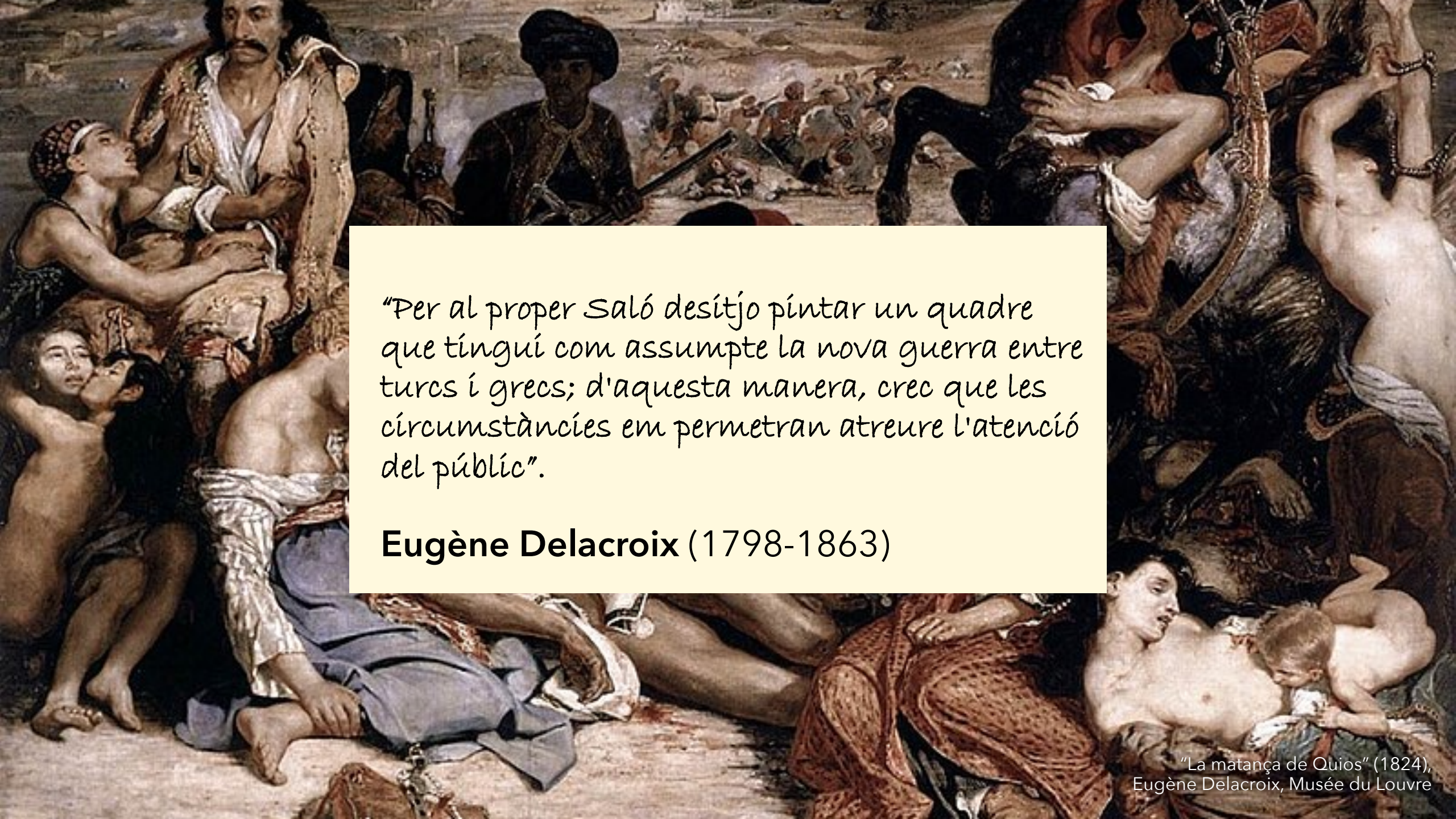

"Per al proper Saló desitjo pintar un quadre que tingui com assumpte la nova guerra entre turcs i grecs; d'aquesta manera, crec que les circumstàncies em permetran atreure l'atenció del públic".

Eugène Delacroix (1798-1863)

"La matança de Quios" (1824),
Eugène Delacroix, Musée du Louvre

"Arribada de Lord Byron a Grècia", autor no trobat,

Museu de Messologhi. **Museum of**

Filhel·lenistes d'Anglaterra

James "Athenian" Stuart (1713 -1788): Neoclassicisme

Nicholas Revett (1720-1804): Neoclassicisme

William Martin Leake (1777-1860)

George Gordon Byron (1788- 1824): Lord Byron. Romanticisme

Percy Bysshe Shelley (1792-1822): Romanticisme

Agnes Strickland (1796-1874): Romanticisme

Mary Shelley (1797-1851): Romanticisme

George Finlay (1799-1875)

Caroline von Braunschweig-Wolfenbüttel (1768 – 1821)

"Arribada de Lord Byron a Grècia"

"Tots som grecs. Les nostres lleis, la nostra literatura, la nostra religió, les nostres arts tenen les seves arrels a Grècia".

Percy Bysshe Shelley
(Horsham, 1792-Viareggio, 1822)

Retrat de P. B. Shelley (1819).
Alfred Clint (1807-1883)

"Mai abans ha hagut una causa que haja tingut pretensions tan fortes i determinants sobre la simpatia de tota la gent d'Europa".

Lord Byron

(Londres, 1788-Mesolongi, 1824)

Lord Byron amb vestit típic grec.
Thomas Phillips (1770-1845)

Laskarina Bouboulina (1771-1825):
commandant naval, heroïna de la Guerra d'Independència Grega.

Altres filehe·lenistes:

- POLÒNIA: **Emilia Sczaniecka** (1804-1896): la "Bubulina de Polònia", fundadora del "Committee for Aid to the Greeks"
- ITÀLIA: **Manto Mavrogenous** (1796-1840)

Laskarina Bouboulina, pintura no identificada
i segell commemoratiu grec.

BIBLIOGRAFIA

Butler, Eliza Marian. *The Tyranny of Greece over Germany: A Study of the Influence Exercised by Greek Art and Poetry over the Great German Writers of the Eighteenth, Nineteenth and Twentieth Centuries,* Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Constatine, David, *Los primeros viajeros a Grecia y el ideal helénico*, Fondo de Cultura Económico, México, 1989.

Goethe, Johann Wolfgang von, "Winckelmann", *Obras completas*, tomo II, Madrid, Aguilar, 1975.

Hölderlin, Friedrich, *Poemas*, Madrid, Cátedra, 2011.

Lessing, Gotthold, *Laoocoonte, o sobre los límites de la pintura y la poesía*, Madrid, Herder, 2014.

Kant, Immanuel, "Què és Il·lustració?", *Crítica de la Raó Pura. Què és Il·lustració?*, Publicacions de la Universitat de València, 1991.

Tsigakou, Fani-Maria, *Redescubrimiento de Grecia, viajeros y pintores del romanticismo*, Serbal, Barcelona, 1985.

Tsoukalas, Constantine, "The Irony of Symbolic Reciprocities. The Greek Meaning of 'Europe' as a Historical Inversion of the European Meaning of 'Greece'", en Malborg, M., y Strath, Bo (eds.), *The Meanings of Europe*, Berg, New York, 2002.

Strath, Bo: "A European Identity: To the Historical Limits of a Concept", *European Journal of Social Theory*, 5 (4), 2002.

Winckelmann, Johann Joachim, *Historia de las Artes entre los antiguos*, En línea: http://www.realacademiabellasartessanfernando.com/assets/docs/winckelmann/introduccion_estudio_preliminar_y_prologo-winckelmann.pdf

Winckelmann, Johann Joachim, *Historia del arte en la antigüedad*, Madrid, Akal, 2011.
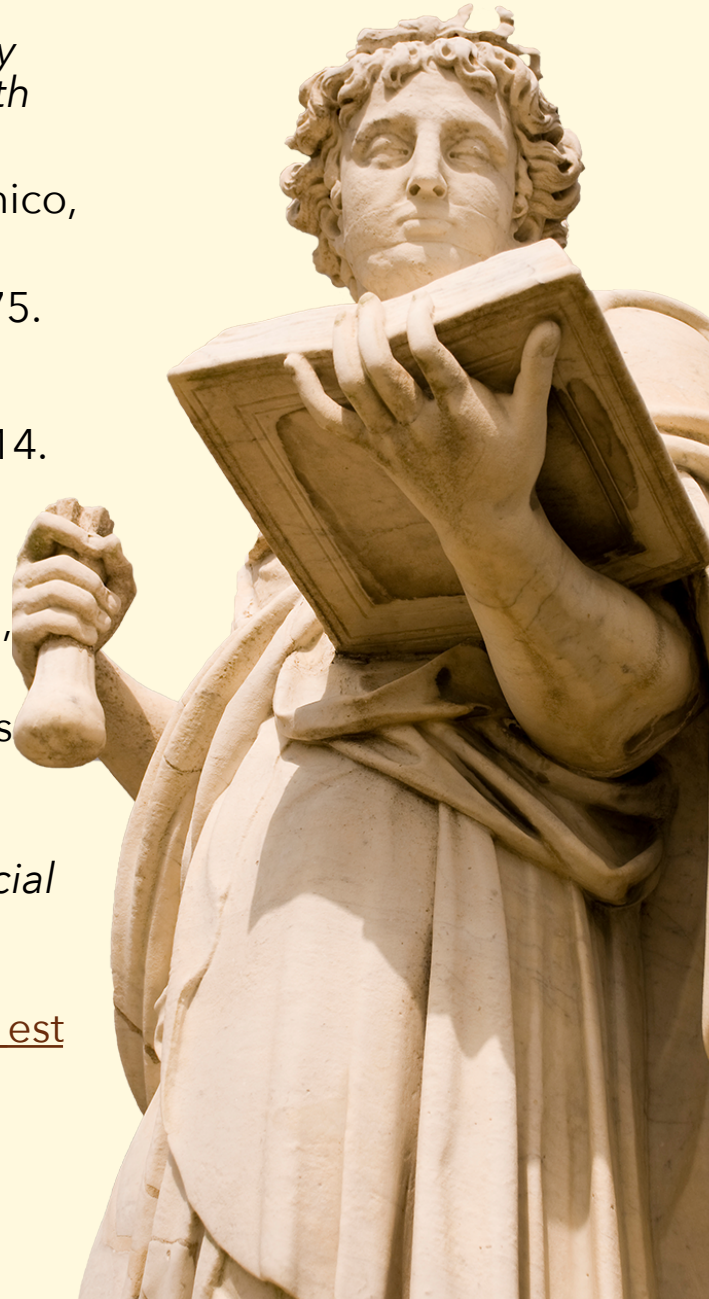
Winckelmann, Johann Joachim, *De la belleza en el arte clásico*, México, UNAM, 1959.